Martin Šandera se zabývá životem postiženého syna Jiřího z Poděbrad Bočka a dochází k závěru, že musel být schopný právních úkonů. Robert Šimůnek analyzuje testament Mikuláše Trčky z Lípy a ve srovnání s pozdějšími dokumenty tohoto typu konstatuje jejich vzrůstající přesnost a podrobnost. Jaroslav Čechura se zamýšlí nad úvěrovými aktivitami posledních Smiřických, kterou vnímá pro její výši jako abnormální i ve středoevropských podmínkách.

Třetí část, skládající se z pouhých dvou příspěvků, je věnována problematice šlechty a posvátného. Petr Charvát se zaměřil na vlastnictví liturgického mobiliáře v laickém prostředí v raném středověku na příkladu známého kolínského hrobu a podlažického nekrologia. Zde je možno upozornit na fakt, že i ve vrcholně středověkých nekrologiích je přítomnost zmínek o darech liturgických předmětů spíše pravidlem. V dalším příspěvku Bogusław Czechowicz spojuje reliéf krále z hradu Litice se symbolikou krále u jeruzalémského chrámu; srovnává dokonce rozměry hradu s velikostí chrámu a poměrně odvážně uvažuje tímto směrem o jeho symbolickém významu.

Čtvrtá část se zaměřuje na problematiku šlechtických sídel. O stavební podobě a dějinách východočeských hradů šlechty původem z Moravy pojednává Miroslav Plaček. Švábenické hrady na Trutnovsku považuje za pouhá kolonizační provizoria, při tom však opomíjí zajímavý údaj z předešlého sborníku této řady o existenci hradu Rechemburk ještě v letech 1366–1369. Martin Kosař se zabývá hradem Dubenec a jeho typologickým zařazením, přičemž naráží na problematiku odlišení termínů hrad a hrádek u archeologicky nezkoumaných objektů. Na základě zmínky o predikátu „z Dubence" z roku 1229 a přítomnosti keramiky z 13. století uvažuje o dataci objektu již do první poloviny 13. věku a na základě půdorysu ho srovnává s Vítkovým Hrádkem u Blažejova, kde však pro stáří lokality svědčí kromě písemné zmínky k roku 1267 i přítomnost zdiva s tzv. klasovou vazbou, zatímco na Dubenci nadzemní zdivo dochováno není. K otázce stavebníka hradu Lichnice se vrací Tomáš Somer. S použitím retrospektivní metody se snaží zjistit, kdy ztratili Lichtenburkové tento hrad a panství, a na základě analýzy dvou originálů jedné listiny z roku 1323 s rozdílným místem vydání uvažuje, že rod hrad již tehdy nevlastnil a že hrad a městečko Chotěboř mohli Lichtenburkové ztratit v rozdílnou dobu. To sice úplně vyloučit nelze, autor ale pomíjí otázku, proč Jindřich z Lichtenburka ještě roku 1329 získal pronájem bojanovického újezdu vilémovského kláštera. Série tří listin Jana Lucemburského týkajících se Chotěboře z 2. srpna – 17. září roku 1331 také spíše napovídá úsilí upravit správu nově získaného majetku, jehož součástí byly vždy obě lokality. Poslední studie od Jana Čížka a Jiřího Slavíka se věnuje problematice dějin a stavebního vývoje tvrze ve Studnici (okr. Náchod).

Sborník představuje podnětný příspěvek ke zkoumání středověkých a raně novověkých dějin východočeského regionu. Kromě zajímavých jednotlivin spatřuji jeho největší přínos ve studiích věnovaných dějinám správy a těch, které přispívají k vývoji metodiky komparace historického vývoje větších územních celků.

Stanislav Vohryzek

Církevní a duchovní dějiny

Vladimír Vavřínek, *Cyril a Metoděj mezi Konstantinopolí a Římem*, Vyšehrad, Praha 2013

384 s., ISBN 978-80-7429-344-3

Během 1150. výročí příchodu Cyrila a Metoděje, s nímž je natolik těžké spojit jakékoli aktuální sdělení, bylo možno sledovat řadu obskurních či přinejmenším rozpačitě vyznívajících vlastivědných a věroučných počinů. Mezi nimi se však objevila i jedna fundovaná vědecká práce, která je přitom díky svému srozumitelnému jazyku a širokému pojetí vstřícně mířena především na čtenáře z řad neodborníků. Její autor, přední byzantolog a slavista Vladimír Vavřínek, svými *Církevními misiemi v dějinách Velké Moravy* a především *Staroslověnskými životy Konstantina a Metoděje* ostatně již před padesáti lety k poněkud kulatějšímu výročí významně přispěl.

Dnes tedy shrnuje, upřesňuje a do širšího kontextu zasazuje své starší závěry vycházející z důkladného rozboru písemných pramenů, a navíc vrchovatou měrou využívá výsledků novějších archeologických výzkumů. Práce se díky bohatému a kultivovanému jazyku velmi dobře čte. Autor se jako znamenitý rétor sice dovede vystříhat nadbytečných cizích slov a vystačí si s jejich českými protějšky, o to smutnější je však množství překlepů, a to i v letopočtech. Vavřínek se navíc rozhodl publikovat tuto popularizační, leč ze samé své tematické podstaty nutně vnitřně diskutující práci bez poznámkového aparátu. Tuto skutečnost se snaží kompenzovat zahrnutím diskusních názorů jiných badatelů do samotného

textu, což však samozřejmě nemůže zcela stačit. Proti tomu je ovšem třeba vyzdvihnout důkladně zpracované rejstříky i bohatý a funkční obrazový doprovod včetně přehledných mapek.

Po úvodu výstižně přibližujícím reálie raně středověké Konstantinopole, do níž roku 863 vstoupilo Rastislavovo poselstvo, se autor věnuje stručnému představení Byzantské říše v 8. a 9. století. Následně líčí mládí a první cesty soluňských bratří, opíraje se především o kritickou analýzu obou staroslověnských legend. Ty ostatně představují primární a autorem leckdy dokonce přebíranou a sdílenou perspektivu, jež určuje tón i hlavní sdělení jeho práce. Nejlépe to lze ilustrovat na následujících pasážích, v nichž Vavřínek charakterizuje konfliktní situaci na Moravě před a po příchodu Konstantina a Metoděje. Na mnoha místech důkladně vysvětluje, že franský klérus ve svém odporu k novotám zaváděným Byzantinci nebyl veden výhradně mocenskými pohnutkami. Pravděpodobně mu nevadily ani proměny liturgie jako takové, trnem v oku mu byl především nový liturgický jazyk. Pochopitelný strach franských kněží plynul z potenciálně heretického vyznění překladů z latiny (a řečtiny) do staroslověnštiny, které byly jen málokterému teologovi přístupné. Přesto se místy nelze ubránit dojmu, že Vavřínek hodnotí postavy především prizmatem legend. Zatímco franští kněží vycházejí z líčení spíše jako zlí, závistiví, zkorumpovaní a morálně slabí lidé, terč jejich odporu, svatý Konstantin, je charakterizován doslova jako postava geniální.

V dalším textu přitom autor mnohokrát přesvědčivě ukazuje, že staroslověnské legendy nejsou jediným informačním zdrojem pro bádání o soluňských bratřích a jejich působení. Důležité místo zaujímá především částečně dochované dílo grecisty Anastasia Bibliothecaria, papežského sekretáře za Mikuláše I. a Hadriána II. Vavřínkovi rozhodně nelze upřít úsilí o průběžné vyvracení mnoha zažitých omylů, jež se pohříchu dodnes s Konstantinem a Metodějem pojí. Vysvětluje, že Rastislav nepotřeboval věrozvěsty, kteří by mu vyložili pravou víru. Vyznání víry a Otčenáš byly ostatně z latiny do slovanského jazyka přeloženy již franskými misionáři v první polovině 9. století. Kníže si u papeže a následně v Byzanci žádal především biskupa, který by vysvětil domácí kněží, z nichž bylo poté nutno vychovat i schopné úředníky a právníky. Jak píše autor, je to v rozporu s tvrzením Konstantinova životopisce, který žádost Moravanů formuloval jako obhajobu celoživotního jazykového programu tohoto světce (s. 76).

Důležitá a pro pochopení významu Konstantinova překladatelského díla nezbytná je i Vavřínkova charakteristika byzantské jazykové politiky. Řekové v 9. století rozhodně nebyli vstřícně nakloněni myšlence překladu Písma ze svého vysoce ceněného jazyka do řeči Slovanů. Konstantinův počin byl v tomto ohledu skutečně mimořádný, ba odvážný. Z celého textu rovněž jasně vyplývá, že hlavní spor o jeho uznání nevedla Konstantinopol s Římem, nýbrž franský a „apoštolský“ klérus. Z dalších výrazných míst knihy zmiňme například i přesvědčivé vyvrácení hypotézy o katechumenátu knížete Pribiny (s. 103), jíž měla být vysvětlena datace jeho údajného založení kostela v Nitře. Bohužel, kvůli již zmíněné absenci poznámkového aparátu nemá čtenář možnost zjistit, že autorem této teze byl Dušan Třeštík. Podobných pasáží, kvůli nimž by se volba jiné editorské strategie jevila jako skutečně prospěšná, je v celé knize ovšem více.

Důležitým přínosem práce je shrnutí autorova dlouhodobého pojetí jedné významné etapy z počátků moravského křesťanství. Jde předně o snesení přesvědčivých argumentů, jež posilují význam severoitalských misionářů v moravsko-panonské oblasti v první polovině 9. století. Tím vysvětluje tvrzení Metodějova životopisce, že soluňské bratry zde předcházeli již „učitelé křesťanští z Vlach, z Řecka a Němec.“ Podle autora konkrétně pocházeli především z území akvilejského patriarchátu (s. 106–110). Dalším příznačným motivem je oprávněně opakovaný důraz na srovnání velkomoravské situace se soudobými proměnami pozic bulharských – oba celky usilovaly o posílení svébytnosti spojenectvím se vzdálenějším impériem, aby nakonec oba skončily v zájmovém i kulturním okruhu říše sousední.

Adekvátní prostor Vavřínek věnuje i shrnutí poznatků o již zmíněných staroslověnských životopisech. Jejich důkladná a pronikavá analýza přitom místy poněkud zlehčuje jiné Vavřínkovy závěry, které se opírají právě o informace z těchto hagiografických spisů. Někdy se autor totiž musí rozhodovat, které pasáže jsou již tendenčně vyhrocené, a které ještě autenticky odrážejí realitu (např. s. 216–217) – takové dělení bude ovšem vždy snadné zpochybnit. Pro příklad uveďme úvahy ze s. 134–135, kde je počet padesáti žáků (tedy ekvivalent „velkého množství“) použit jako jeden z dokladů jejich delšího studijního pobytu v Kocelově Panonii. Sám autor přitom později v rozboru legendistického pramene upozorňuje na symbolický význam čísel, jež nemá smysl brát doslova jako statisticky přesné údaje.

Po důkladném vylíčení všech Metodějových cest (autor navrhuje jako možnost arcibiskupovu zastávku, nikoli ovšem věznění, v Reichenau roku 880, s. 256) a po přehledném nástinu jeho

překladatelské tvorby se kniha dostává k závěru, popisujícímu nástup Wichinga a vyhnání slovanských duchovních. Pokračuje ještě přehledem vývoje slovanské liturgie a literatury v přemyslovských Čechách, na Balkáně a v Rusku, kde se Vavřínkův cyrilometodějský příběh uzavírá postřehem, že z Konstantinova působení se jako živý odkaz uchovaly bohužel pouze jazykové a literární inovace, nikoli však nebývale tolerantní a otevřený duch celé mise.

Konec přišel příliš brzy. Kniha, jejímž primárním úkolem (a nutno říci, že poctivě uskutečněným) bylo co nejdůkladnější vysvětlení všech okolností a zákrutů cyrilometodějské mise v kulturně-politickém kontextu 9. století, se bohužel již nezabývá českou cyrilometodějskou tradicí ve vrcholném středověku a v raném novověku ani moravským vlastenectvím a kultem v 19. století. Takový příběh by však na ten raně středověký při dodržení zvoleného rozsahu publikace mohl navázat asi jen obtížně.

Vladimíru Vavřínkovi se jako výsostnému odborníkovi podařilo napsat vědecky poctivou a přitom čtivou syntézu historických událostí, jež roku 2013 většinou jen formálně a bezcílně znovu vkročily do českého mediálního prostoru. Jeho kniha, zasazující celý příběh do širšího kontextu, v mnoha ohledech z rámce cyrilometodějské produkce vyčnívá.

Martin Šorm

Dušan Škvarna – Adam Hudek, *Cyril a Metod v historickom vedomí a pamäti 19. a 20. storočia na Slovensku*, Historický ústav SAV, Typoset Print, Bratislava 2013

161 s., ISBN 978-80-970302-8-5

Rok 2013 se nesl ve znamení oslav příchodu Cyrila a Metoděje a projevil se zvýšenou frekvencí konferencí, výstav a dalších počinů, jež tuto událost připomínaly. Mezi ně patří i stručná, ovšem hutná publikace dvojice slovenských historiků Dušana Škvarny a Adama Hudka, kteří se rozhodli analyzovat, jakým způsobem si vznikající slovenská společnost 19. a 20. století přisvojovala tyto dva světce, jinými slovy jak došlo k tomu, že se proměnili v „místo paměti" (P. Nora) či „symbolické centrum" (M. Havelka), jehož prostřednictvím se společnost na území dnešního Slovenska proměňovala ve slovenský národ.

Pravdou je, že sv. Cyril a Metoděj ve středověku a v raném novověku na území Uher významnou roli nesehrávali – oproti českému a zejména moravskému prostředí, kde zdomácněli již během 14. století. Jejich ukotvení v Horních Uhrách souviselo až s pozdějšími aktivitami osvícenského státu v poslední čtvrtině 18. století. Oba světci však byli pro formující se společenství ideální, neboť jejich vazba na slovanský jazyk a kulturní mise, která s nimi byla tradičně spojována, poskytovala slibný symbolický kapitál a navíc umožňovala sjednotit konfesionálně rozdělenou společnost. V důsledku toho byla patrná snaha konstruovat kontinuitu úcty k oběma světcům již od 9. století.

Cyrilometodějská úcta, jak upozorňují autoři, vyvrcholila na území Slovenska v padesátých až šedesátých letech 19. století. V následujících desetiletích se ovšem stala předmětem útoků, neboť byla maďarskými elitami vnímána jako nebezpečný prvek, jenž by mohl narušit jejich hegemonii v Uhrách, a tím vést k dezintergraci království. Existovaly však i jiné skupiny, které údajné cyrilometodějské dědictví odmítaly – autoři připomínají uherské patrioty starého typu, případně důsledné stoupence katolictví v jeho tradiční, latinské formě. Zatímco v Uhrách sílily snahy potlačit nebo oslabit cyrilometodějskou úctu a omezit její vliv posilující sebevědomí Slováků, v USA mezi tamními početnými slovenskými emigranty naopak pozornost jim věnovaná rostla.

Nové výzvy přineslo období první republiky, jejíž ideologové převážně z řad české inteligence – připomeňme např. Václava Chaloupeckého – si kladli za cíl zformovat společnou československou národní identitu. Je pochopitelné, že neváhali sáhnout i po velkomoravské a cyrilometodějské kartě, byť v českém národním příběhu tyto prvky nehrály příliš významnou roli. Zároveň s tím, jak se objevovaly snahy implantovat do slovenské tradice české prvky (ať již kult sv. Václava, který mohl být alespoň z konfesního hlediska pro většinu Slováků přijatelný, nebo husitství), sílila na slovenské straně příchylnost k cyrilometodějskému dědictví, o něž zápasili slovenští činitelé v celé šíři politického spektra.

Po druhé světové válce „zápas o Cyrila a Metoděje" a Velkou Moravu pokračoval. V souvislosti se změnami priorit se důraz přenesl z vojenských úspěchů Svatoplukových na úspěchy kulturní, dosažené údajně Rostislavem. Zároveň představovala tato dějinná kapitola vhodný prostředek k začlenění do převážně slovanského východního bloku, který se začal po druhé světové válce formovat. Kromě toho Hudek připomíná, že nové aktualizace cyrilometodějské tradice, jež byla domácímu obyvatelstvu důvěrně známá, poskytovaly po roce 1948 komunistům možnost, jak si najít cestu k těm, jimž byly abstraktní ideje